

DATE NOI ASUPRA INMORMĂNTĂRILOR CU OCRU IN MOLDOVA

DE

M. PETRESCU-DÂMBOVIȚA

Epoca de tranziție dela sfârșitul Neoliticului la epoca Bronzului, care este cuprinsă în treapta mijlocie a barbariei în periodizarea lui Morgan și Engels, era până nu de mult foarte puțin cunoscută în arheologia societății primitive a Moldovei.

Până în anul 1944, această epocă nu era documentată în Moldova decât prin câteva descoperiri arheologice, dintre care cităm așezarea dela Horodiștea (jud. Dorohoi), un depozit inedit de dălți mici de aramă dela Conțești¹⁾ (jud. Putna) și câteva topoare de aramă cu două tășuri în cruce. Acestea din urmă nu pot fi puse încă în legătură cu niciun complex arheologic din Moldova.

În anul 1944, în urma unei descoperiri întâmplătoare făcută într'o movilă dela Bogonos (jud. Iași), s'a semnalat în Moldova prezența complexului înmormântărilor cu ocru din movile, datând dela sfârșitul Neoliticului până în epoca Bronzului. Scheletele din mormintele acestui complex au adesea oasele colorate cu roșu, din cauza ocrului roșu care s'a presărat pe cadavre. Prin putrezirea cadavrului, ocrul s'a depus pe oasele scheletului. Este probabil, că această culoare roșie a ocrului simboliza sângele. Aceasta, de sigur, în legătură cu concepția cadavrului viu din mentalitatea oamenilor primitivi, după care decedatul își continuă viața și dincolo de moarte. Poziția chircită a scheletelor și inventarul mormintelor s'ar putea explica printr'un sentiment de frică a celor vii față de morți.

¹⁾ Pentru așezarea dela Horodiștea, cf. Hortensia Dumitrescu, *La céramique de la station préhistorique de Horodiștea*, în vol. *In memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 112 sqq. și de acelaș autor, *La station préhistorique de Horodiștea sur le Pruth*, în *Dacia*, IX—X (1941—1944), p. 127 sqq. Depozitul de dălți mici de aramă dela Conțești se află în colecțiile Muzeului Național de Antichități. În ce privește topoarele de aramă cu două tășuri în cruce, în afară de cele trei exemplare cunoscute mai de mult dela Tg. Oena, mai amintim o piesă inedită dela Slobozia (Jud. Bacău), intrată recent în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași.

Acest complex, caracteristic pentru regiunile de stepă și antestepă din Sudul U.R.S.S., a fost cercetat mai de mult și la noi, mai ales în regiunea de stepă a câmpiei dunărene.

Recent, cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1949 de către Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R., s'a confirmat și cercetat mai îndeaproape acest complex în Nordul și Sudul Moldovei, aducându-se în Nordul Moldovei unele contribuțiuni importante, mai ales în ceea ce privește poziția lui cronologică față de cultura neolitică Cucuteni B.

Anul acesta, printr'o cercetare făcută în Muzeul Fălticeniilor, s'a putut preciza, că din același complex cultural face parte și un alt mormânt descoperit în 1920, într'o movilă dela Broșteni (jud. Baia).

Nu este exclus, ca să se mai fi descoperit mai de mult în Moldova și alte morminte, aparținând aceluiași complex cultural.

În stadiul actual al cercetărilor arheologice din Moldova, grupul înmormântărilor cu ocru este încă puțin cunoscut. Din acest motiv, grupul acesta este prezentat deocamdată în bloc, neputându-se preciza, dacă este sau nu susceptibil de a fi împărțit în mai multe faze, atât după sistemul de construcție a mormintelor, cât și după inventar.

În articolul de față, se va prezenta descoperirea arheologică întâmplătoare dela Bogonos (jud. Iași) și în legătură cu ea, în măsura posibilă, descoperirea mai veche dela Broșteni (jud. Baia). Datele procurate de aceste descoperiri arheologice întâmplătoare mai vechi vor fi completate cu altele recente, din cercetările arheologice din 1949, atât din Nordul Moldovei, dela Glăvăneștii-Vechi (jud. Iași) și Corlăteni (jud. Dorohoi), cât și din Sudul Moldovei, dela Stoicani și Foltești din jud. Covurlui.

La 8,5 km VNV de Iași, pe coama Dealului Coroiu, de pe teritoriul satului Bogonos, comuna Lețcani, se află movila Bogonos (cota 190,3). Această movilă înaltă de cca 3 m și cu diametrul maxim de 35 m, se găsește la numai 500 m Est de satul Bogonos și la 2,3 km Nord de șoseaua națională Iași-Podul Iloaiei. În regiune se mai află și alte movile, care însă n'au fost cercetate din punct de vedere arheologic.

În primăvara anului 1944, cu prilejul săpării unor șanțuri de comunicație în movila Bogonos, s'a descoperit întâmplător un mormânt cu un schelet în poziție chircită, care zăcea la 1,20 m adâncime față de taluzul sudic al șanțului. Atât sub schelet, cât și la cca 10

cm deasupra lui, s'au identificat resturile unei construcții din lemn gros de cca 5 cm. Inventarul mormântului era constituit dintr'un vas mic de lut ars (fig. 1 a) și un disc de os perforat (fig. 1 b).

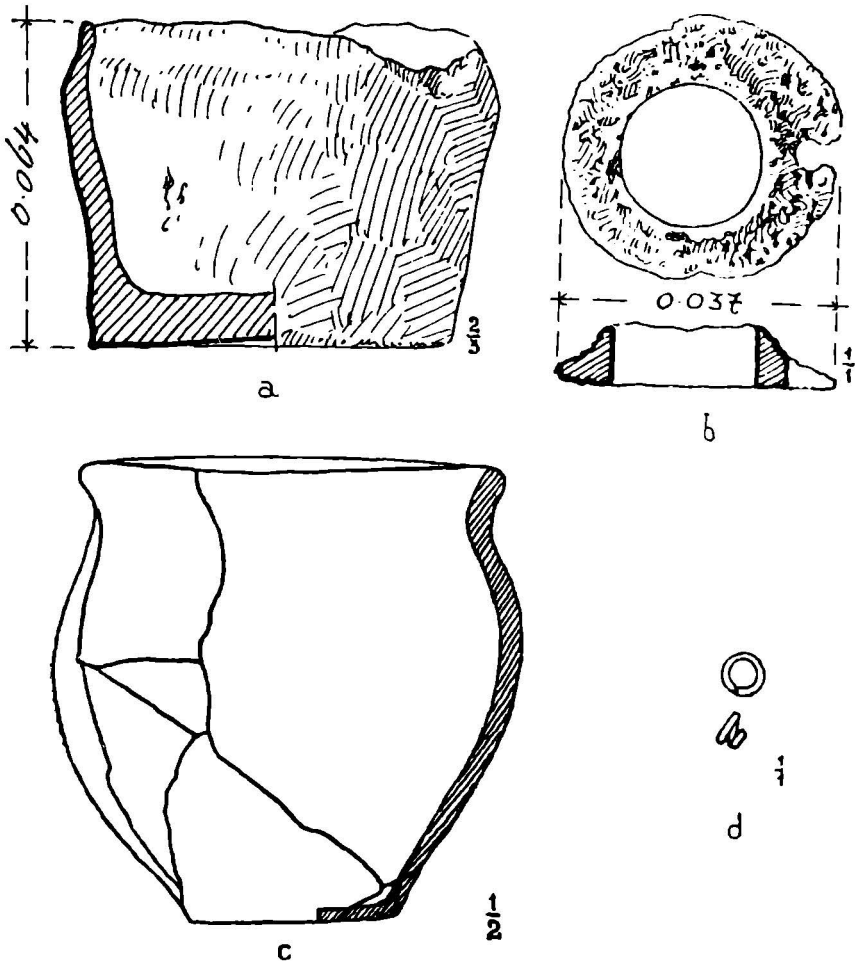

Fig. 1

Bogonos. — a. vas de lut ars, b. disc de os.

Broșteni. — c. vas de lut ars, d. verigă mică de argint.

Aceste obiecte se păstrează astăzi în colecțiile Muzeului Național de Antichități din București.

Descoperirea mormântului se datorește unei observații de natură stratigrafică. Astfel, în profilul unuia din șanțurile care tăiau movila, s'a observat, ceva mai jos de solul vegetal actual, gros de

aproximativ 30 cm, o bandă arcuită din pământ de culoare albicioasă. Această bandă de pământ, groasă de cca 30—40 cm și lungă de aproximativ 7 m, corespunde probabil stratului cu resturile vegetale, care s'a format peste o veche movilă. Nu se poate face deocamdată o descriere mai amănunțită din punct de vedere stratigrafic, deoarece pe de o parte lipsește analiza solurilor, iar pe de alta profilul șanțului este incomplet.

Urmărindu-se cu atenție banda de pământ de culoare albicioasă s'au observat sub ea, într'un perete dintr'o derivație a șanțului, câteva oase de om. Printr'o scobitură făcută în peretele șanțului s'au găsit oasele ambelor picioare și ceva din oasele iliace ale unui schelet, culcat pe partea stângă, în poziție chirchită. Restul scheletului a fost distrus în timpul săpării șanțului.

Capetele inferioare ale picioarelor erau unite în dreptul călcâielor, în așa fel încât labele picioarelor s'au suprapus. După poziția oaselor picioarelor, scheletul ar fi avut următoarea orientare: capul ENE, picioarele VSV. Privirea ar fi fost îndreptată în spre ESE sau SE. Scheletul, după lungimile maxime ale oaselor păstrate (tibia 39 cm și femurul 44 cm) pare să fie al unui adult sau chiar al unui om matur. Sexul nu s'a putut determina.

În dreptul femurului drept, la cca 3 cm spre ENE se afla un vas mic de lut ars, înalt de 6,3 cm, din pastă grosolană de culoare cenușie, care prezenta la exterior pete de arsură de culoare roșie. Vasul acesta era puțin înclinat în spre SE.

Lângă falangele labei piciorului drept s'a găsit un disc de os, cu diametrele de 3,8 cm \times 3,5 cm, perforat la unul din capete și prevăzut cu o ramă înaltă de 8 mm pe una din fețele lui.

Nu s'a identificat nicio urmă de ocră, atât pe oase sau sub ele, cât și în porțiunea păstrată din groapa mormântului. Nu este totuși exclusă posibilitatea ca ocră să fi fost depusă într'o grămăjoară din regiunea capului, ca în alte morminte aparținând aceluiași complex cultural ca și mormântul dela Bogonos. Nu s'a putut face însă nicio observație, deoarece această parte a mormântului a fost distrusă cu ocazia săpării șanțului.

Groapa mormântului a fost săpată într'un pământ galben lutos, distingându-se bine în profilul peretelui sudic al șanțului, pe o lungime de 1,20 m, din cauza pământului de umplutură din ea de culoare galben-negricios. Nu s'a putut constata, dacă banda de pământ de culoare albicioasă a fost sau nu tăiată de groapa mormântului.

tului, pentru a se determina dacă mormântul a fost săpat înainte sau după construcția movilei.

Relativ la sistemul de construcție al tumulului dela Bogonos, tot din lipsă de cercetări, nu se poate preciza, dacă movila actuală a fost formată dintr'o serie de tumuli mai mici, cum s'a observat în alte părți.

În primăvara anului 1949, cu prilejul unei cercetări de suprafață făcută în regiunea Bogonos, s'a constatat că șanțurile de comunicație, care tăiau movila, au fost astupate ulterior de către locuitori, îngreunându-se prin aceasta o viitoare cercetare metodică a movilei. Tot cu ocazia acestei cercetări s'a mai identificat pe Dealul din mijloc, de pe proprietatea Bogonosului, o mare așezare cucuteniană, din fazele Cucuteni A—B și B. De asemenea, s'a încercat să se determine pe coasta vestică a Dealului Coroiu locul unde, după informațiile localnicilor, s'ar fi descoperit mai de mult un mormânt de înhumăție, probabil în poziție chircită, a cărui vechime nu s'a putut încă să fie precizată.

*

Prin ritul funerar (mormânt tumular cu schelet chircit, în groapă cu resturi dintr'o construcție din lemn) și prin inventar (discul de os și vasul de lut ars), mormântul dela Bogonos face parte din marele complex de cultură cu morminte cu oceru dela sfârșitul Neoliticului până în epoca Bronzului. În ce privește țara noastră, acest complex a fost cercetat mai bine în regiunea de stepă a câmpiei Dunării. Din nefericire, rezultatele săpăturilor dela Gurbănești (jud. Ilfov) și Ploești-Triaș nu au fost încă publicate. Cu prilejul acestor săpături s'au descoperit foarte puține materiale arheologice. În afară de câteva pahare de tip șnur-ceramic sau câteva obiecte de podoabă, de aramă sau eventual bronz, nu s'a găsit de cele mai multe ori în morminte niciun element de inventar.

Ritul funerar al înmormântărilor cu oceru mai este documentat la noi în țară, atât în unii tumuli din Dobrogea și Oltenia, cât și în mormintele plane, fără tumuli, din grupul Decia Mureșului, de pe cursul superior al Mureșului¹⁾. Acest rit nu se cunoaște în grupul mormintelor tumulare din Transilvania²⁾. Singura prezență a ocerului în morminte nu este totdeauna suficientă pentru determinarea

1) Cf. I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22, *Ber. d. röm.-germ. Komm.*, 1932, p. 67 și 73 sqq.

2) *Id.*, p. 65 sqq.

apartenenței culturale a mormintelor, deoarece acest rit funerar nu este caracteristic numai pentru grupul mormintelor cu ocră din Sudul U.R.S.S.

Din inventarul mormântului dela Bogonos, discul de os a fost elementul principal, care a permis încadrarea descoperirii în grupul cultural amintit. Scopul practic al acestor discuri de os nu este bine precizat. În sprijinul ipotezei, că s'ar fi întrebuințat ca un fel de cataramă sau copci, s'ar putea aduce ca dovadă poziția lor față de scheletele din grupul înmormântărilor cu ocră în construcțiile din lemn din Sudul U.R.S.S.¹⁾. Acolo, în cele mai multe cazuri, asemenea discuri se întâlnesc în regiunea șoldurilor și mai rar lângă genunchi sau umăr, nefiind însoțite de obicei de alte elemente de inventar²⁾.

Discurile de os din înmormântările cu ocră din Sudul U.R.S.S. au fost cercetate mai de mult de către învățatul finlandez Tallgren³⁾. Din răspândirea acestor discuri, după Tallgren, rezultă că ele sunt mai masate între Bugul superior și Niprul mijlociu, regiunea Donetului și pe cursul superior al Donului. În schimb, sunt mai rare pe Nistrul superior și mijlociu. Discuri similare cu acela dela Bogonos s'au descoperit mai de mult și în apropiere de Moldova, în tumulii dela Pavlovka, districtul Akerman și Parcani, din regiunea Tiraspolului⁴⁾. În Moldova, în afară de Bogonos, s'au mai găsit recent discuri din cochilie în inventarul mormintelor de pe Cetățuia dela Stoicani (jud. Cevurlui)⁵⁾.

În legătură cu vasul de lut ars, de factură grosolană și nedecorat, din inventarul mormântului dela Bogonos, amintim că face parte din specia de ceramică nedecorată, care se întâlnește frecvent în mormintele cu ocră din Sudul U.R.S.S.

Din punct de vedere cronologic, complexul înmormântărilor cu ocră din Sudul U.R.S.S. este mai nou decât cultura tripoliană propriu zisă și durează până în epoca Bronzului. Poziția cronologică a acestui complex față de cultura tripoliană a fost asigurată prin observația stratigrafică dela Khalepie din Ucraina⁶⁾. Prin cercetările mai noi din U.R.S.S. s'a determinat pe cursul Niprului, în regiunea nordică de

¹⁾ A. M. Tallgren, *La pontide préscythique après l'instruction des métaux*, în ESA III (1926), p. 102 și 104.

²⁾ Ibid.

³⁾ Id., p. 93, fig. 62.

⁴⁾ Id., p. 102 și 156.

⁵⁾ M. Petrescu-Dâmbovița, *Raport asupra săpăturilor arheologice din județele Cevurlui și Tulova*, în Studii și Cercetări de Istorie veche, I (1950), Ian.—Iunie, p. 62.

⁶⁾ A. M. Tallgren, op. cit., p. 23, Nota 1.

răspândire a culturii Tripolie și în stepa de pe litoralul nordic al Mării Negre, o etapă de dezvoltare târzie a culturii Tripolie, denumită convențional etapa Gorodsk-Usatovo (C/II- γII) ¹⁾. După cum s'a arătat, această etapă este documentată prin așezări și morminte în movile ²⁾.

În afară de aceasta, în U.R.S.S. s'a reușit să se determine și o succesiune în interiorul grupului înmormântărilor cu ocră. Astfel, pe râul Manici s'au deosebit de către Artamonov în 1937, după tipurile de construcție ale mormintelor, următoarele trei faze: *yamy*, *catacombe* și *sruți*. Ulterior s'au propus unele modificări, deoarece s'a observat că această succesiune, nu este dovedită pretutindeni la fel ³⁾. Astfel, în unele regiuni se menține înmormântarea de tip *yamy* mai mult, iar ceramica și obiectele de podoabă din acest tip de morminte aparțin fazei a doua, a catacombelor ⁴⁾.

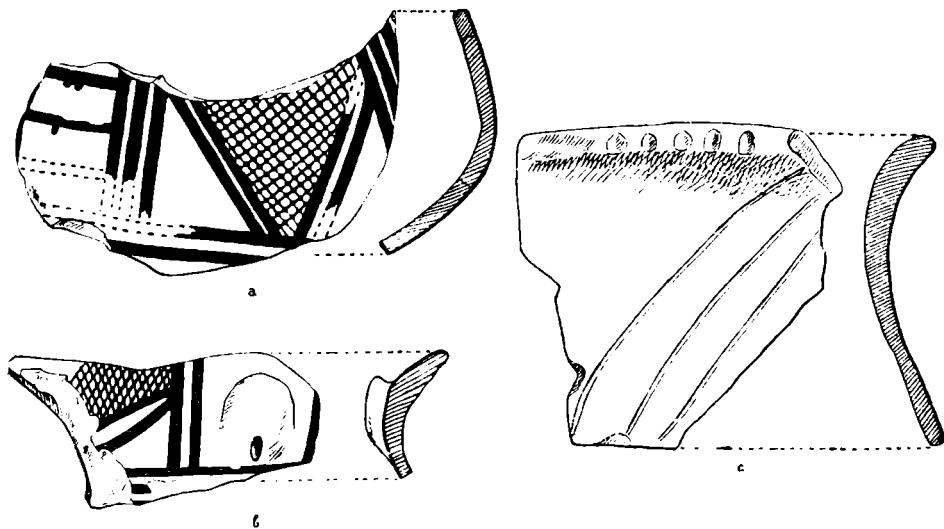

Fig. 2

Foltești — Ruptura — Fragmente ceramice.

În ce privește mormântul dela Bogonos, din aria de răspândire a culturii de tip Cucuteni, după observațiile stratigrafice recente

¹⁾ T. S. Pașek, *Periodizarea așezărilor tripoliene*, în *Materiale și cercetări de Arheologie a U. R. S. S.*, Nr. 10, 1949, p. 157.

²⁾ Ibid.

³⁾ Cf. V. Gordon-Childe, *Prehistory in the U. S. S. R.*, II. *The copper age in South Russia*, în *Man*, XLII (1942), Nr. 1—97, p. 130 sq.

⁴⁾ Ibid.

din tumulii din Nordul Moldovei dela Glăvăneștii-Vechi și Corlăteni, rezultă că este ulterior fazei Cucuteni B¹⁾. Această datare se sprijină pe de o parte pe faptul, că mormântul dela Bogonos aparține complexului înmormântărilor cu ocră din tumulii dela Nordul Moldovei, dela Glăvăneștii-Vechi și Corlăteni, iar pe de alta pe observația stratigrafică, că în pământul de umplură al unora din movilele dela Glăvăneștii-Vechi și Corlăteni s'au găsit fragmente ceramice de tip Cucuteni B, care provin din solul cu resturile de locuire din apropiere, în care s'a săpat pentru scoaterea pământului necesar construirii movilelor respective. În afară de aceasta, la Glăvăneștii-Vechi s'au descoperit la baza unei movile resturile *in situ* ale unei locuințe incendiate, care data în mod sigur din faza Cucuteni B. Deci movila a fost construită după locuirea Cucuteni B, din regiune. Prin cercetările viitoare se va lămuri mai bine poziția cronologică și culturală a mormântului dela Bogonos în cadrul complexului amintit din Sudul U.R.S.S. și dela noi.

Prin descoperirea dela Bogonos s'a semnalat pentru prima dată prezența complexului înmormântărilor cu ocră în Moldova, și anume în aria de răspândire a culturii neolitice de tip Cucuteni.

Descoperirea mai veche dela Broșteni (jud. Baia), din anul 1920, deși aparține aceluiași complex cultural, din cauza felului cum a fost anunțată, n'a atras atenția cercetătorilor. Recent, cu prilejul unei cercetări făcute în Muzeul Fălticenilor, s'a determinat poziția cronologică și culturală a acestei descoperiri.

În Muzeul Fălticenilor, este expus un schelet culcat pe partea dreaptă în poziție chircită. Lângă schelet s'au așezat două obiecte, un vas de lut ars (fig. 1 c) și o verigă mică de argint, răsucită și cu capetele deschise (fig. 1 d), care făceau parte din inventarul mormântului. Vasul, înalt de 12 cm, are pereții arcuiți și marginea răsfrântă în afară. Veriga de argint, cu diametrul de 0,8 cm, este confecționată dintr'o bară subțire de secțiune rectangulară.

Condițiile de descoperire a acestui mormânt au fost publicate

¹⁾ Pentru observațiile stratigrafice din movilele dela Glăvăneștii-Vechi și Corlăteni, vezi I. Nestor, *Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași—Botoșani—Dorohoi*, în *Studii și Cercetări de Istorie veche*, I (1950), Ian.—Iunie, p. 28 sqq. La Glăvăneștii-Vechi s'au descoperit la baza unei movile, *in situ*, resturile calcinate ale unei locuințe mari din faza Cucuteni B. Deci movila a fost construită după locuirea Cucuteni B din regiune.

în 1931¹⁾. De atunci, relativ la această descoperire nu s'a mai publicat nimic.

Mormântul a fost descoperit în toamna anului 1920 într'o movilă din grădina unui locuitor din Broșteni, aproape de drumul ce duce la satul Uda-Tătărași. În aceeași grădină se mai află și o a doua movilă, la numai câțiva metri depărtare de movila în care s'a găsit mormântul. Scheletul, culcat pe partea stângă, cu capul la Nord, privirea la Est și cu genunchii spre gură, zăcea la 1,80 m adâncime, pe stânga. Poziția reală a scheletului este aceea descrisă în 1931 și nu aceea pe care o are astăzi în Muzeul Fălticenilor, unde a fost reconstituită cu aproximație după ce s'au adus oasele în Muzeu.

Descoperirile arheologice dela Bogonos și Broșteni se confirmă prin săpăturile arheologice recente, atât din Nordul Moldovei, dela Glăvăneștii-Vechi și Corlăteni, cât și din Sudul Moldovei, pe Cetățuia dela Stoicani²⁾.

În ce privește Nordul Moldovei, prin săpăturile din două movile dela Glăvăneștii-Vechi, din vechea albie a Jijiei, s'au descoperit 14 morminte de înhumăție cu scheletele în poziție chircită, dintre care majoritatea aparțin în mod sigur complexului înmormântărilor cu ocru. Alte 3 morminte, din același complex, s'au descoperit într'o movilă de pe teritoriul comunei Corlăteni. În genere, inventarul mormintelor cercetate recent în Nordul Moldovei este sărăcăcios, compunându-se doar din câteva vase de lut ars și unele obiecte de podoabă, din aramă și os sau poate corn. În unele din morminte, s'au găsit urme din construcții din lemn și resturi de împletituri din materii organice. Din punctul de vedere al cronologiei relative, prin observațiile precise de stratigrafie, s'a stabilit în mod cert că înmormântările cu ocru din această regiune sunt ulterioare fazei Cucuteni B.

În Sudul Moldovei, prin săpăturile de pe Cetățuia dela Stoicani, în afară de resturile masive de locuire din Neolitic și prima epocă a Fierului (Hallstatt), s'au mai descoperit 15 morminte de înhumăție, cu scheletele în poziție chircită. Cele mai multe din aceste morminte se află la intervale mici unele de altele și fără de o ordine bine precizată. În două morminte cu ocru, deranjate în parte de gropile hallstattiene, s'au găsit câte două schelete, care zac la același nivel.

1) V. Ciurea, *Preistoria, Viața omului primitiv în vechiul ținut al Sucevei (Baia de azi)*, extras din *Natura*, Nr. 6-7-8/1921, p. 25. Din inventarul mormântului s'a menționat numai vasul de lut ars.

2) Pentru Glăvăneștii-Vechi și Corlăteni cf. I. Nestor, rap. cit., p. 27 sqq., iar pentru Stoicani, M. Petrescu-Dâmbovița, rap. cit., p. 57 sqq.

În afară de aceasta, într'unul din aceste morminte par să fie resturi și dintr'un al treilea schelet, de copil, în cazul în care, după studiul antropologic al scheletelor din acest mormânt, s'ar dovedi că oasele păstrate dela acest schelet nu aparțin unui schelet de copil din acest mormânt, care a fost deranjat de către o groapă hallstattană. În morminte nu s'au observat resturi din construcție de lemn. Scheletele zac în gropi simple, care nu s'au putut observa în planul suprafeței. Aceste morminte, după ritul de înmormântare (ocru roșu pe oase sau galben sub oase) și elementele de inventar (două vase de lut ars, un fragment dintr'un topor de luptă, de piatră, și două discuri perforate din cochilii), găsite lângă schelete, aparțin aceleiași complex cultural al înmormântărilor cu ocră din movile din Nordul Moldovei și Sudul U.R.S.S. Faptul că aceste morminte nu s'au descoperit într'un tumul, nu exclude posibilitatea ca totuși să fi existat aici un tumul, care s'a nivelat cu vremea, prin diferitele lucrări de pe acest loc.

În legătură cu înmormântările cu ocră de pe Cetățuia dela Stoicani, credem că se poate pune așezarea din epoca de tranziție dela sfârșitul Neoliticului la începutul Bronzului, descoperită tot în 1949 pe teritoriul comunei Foltești (jud. Covurlui), la punctul numit Ruptura, care se află la cca 2 km spre Nord de Cetățuia dela Stoicani¹⁾. Ceramica așezării dela Ruptura (fig. 2 a-c) se aseamnă mult cu ceramica aspectului cultural dela sfârșitul Neoliticului din Sudul U.R.S.S., cunoscut sub numele de Usatovo²⁾, căruia îi corespunde în regiunea nordică de răspândire a culturii Tripolie grupul Gorodsk. Cultura Usatovo, este răspândită pe litoralul Mării Negre în regiunea Odesei, în o serie de așezări și morminte tumulare și chiar cimitire plane³⁾. Cele mai multe descoperiri provin de lângă Odessa, de pe teritoriul satului Usatovo, de pe malul drept al limanului Hagi-bei. După cum s'a arătat recent, faza Usatovo pre-

1) N. Petrescu-Dâmbovita, rap. cit., p. 62 sqq.

2) Pentru acest important aspect de cultură materială, vezi T. S. Passek, rap. cit., p. 189 sqq. Autoarea face o prezentare sintetică bazându-se pe o analiză minuțioasă a tuturor descoperirilor cunoscute până în 1949. Din punct de vedere al cronologiei absolute, acest aspect este datat între 2000 și 1700 î. e. n. În ce privește poziția cronologică a acestui aspect cultural față de cultura Gumelnița, nu există o contemporaneitate cu Gumelnița B și Căscioarele B, cum susține autoarea. Numai ultimele depuneri din aceste stațiuni, care aparțin fazei Gumelnița D, pot fi considerate contemporane cu etapa Gorodsk-Usatovo. Așezarea dela Ariușd (Jud. Trei-Scaune) se află în Transilvania și nu în Ungaria. La fel, așezarea dela Cernavoda (Jud. Constanța) este în Dobrogea și nu în Bulgaria.

3) Id., p. 190.

zintă o deosebită importanță pentru rezolvarea problemei fazei târzii a culturii Tripolie în regiunea dela Nordul Mării Negre.

În ce privește Moldova, așezarea dela Foltești s'ar putea să fie contemporană cu așezarea dela Horodiștea din Nordul acestei provincii. De asemenea nu este exclus, ca din aceeași vreme să dateze și câteva fragmente ceramice descoperite recent în jud. Bacău¹⁾. Această datare se sprijină mai ales pe legăturile dintre ceramica dela Horodiștea și Foltești cu ceramica din etapa Gorodsk-Usatovo. În ce privește Horodiștea, s'a arătat că evoluția decorului geometric monocrom se poate explica printr'o dezvoltare a ceramicii pictate, fără de influențe străine²⁾. Este probabil că avem de a face în Moldova cu o fază târzie, sfârșitul Neoliticului, care s'ar fi dezvoltat paralel cu etapa Gorodsk-Usatovo. În stadiul actual al cercetărilor, în regiunea în care s'a găsit așezarea dela Foltești, nu se cunosc așezări cu ceramică pictată aparținând culturii Cucuteni. Cea mai apropiată așezare cucuteniană se găsește la cca 50 km Nord de Foltești, anume pe Dealul Băzanului dela Tg. Berești³⁾. Deci nu poate fi vorba de o evoluție locală a ceramicii pictate dela Foltești. În schimb, ceramica nepictată de acolo s'ar putea să reprezinte în parte o evoluție a ceramicii neo-eneolitice de tip Gumelnița, care este documentată în această regiune sudică a jud. Covurlui. Asemănările dintre ceramica dela Usatovo și aceea dela Foltești, în primul rând speciile pictate și apoi cele decorate cu șnururi, s'ar putea explica prin legăturile de schimb și culturale dintre triburile culturii Usatovo și cele locale, sau eventual printr'o extindere a culturii Usatovo în această regiune, prin triburile caracterizate prin înmormântările cu ocră.

În legătură cu așezarea dela Foltești, se pot pune probabil înmormântările cu ocră de pe Cetățuia dela Stoicani și în mod sigur atât fragmentele ceramice de pe același loc, cât și o groapă de locuire din cimitirul hallstattian, tot dela Stoicani, în care în afară de ceramica pictată, caracteristică fazei tripoliene târzii, s'a găsit și o figurină feminină de lut ars de tip Usatovo⁴⁾ (fig. 3).

¹⁾ De ex. fragmentele ceramice dela Răcăciuni și Slobozia, descoperite de I. Șandru, șef de lucrări la Facultatea de Istorie și Geografie din Iași. La Răcăciuni, în afară de fragmentele ceramice, s'a găsit pe același loc și un topor de aramă sau bronz, cu un singur tăiș și cu tubul de înmănușare prelungit în jos și decorat cu câte două dungi în relief, dispuse cruciș. Aceste obiecte se găsesc în colecțiile Muzeului de Antichități din Iași.

²⁾ H. Dumitrescu, op. cit., în *Dacia*, IX-X (1941—1944), p. 128.

³⁾ M. Petrescu-Dâmbovița, *Săpăturile arheologice în jud. Covurlui executate cu prilejul lucrărilor de pe Șantierul Național «Ana Pauker» din Lunca Prutului*, în *Studii*, I, Anul 2, 1949, p. 103.

⁴⁾ Pentru figurină, cf. V. Selinov și L. Lagadovscaia, op. cit., p. 244, fig. 6.

Prin descoperirea așezării dela Foltești și a resturilor de locuire de tip Usatovo dela Stoicani, înrudite cu acelea din cultura Usatovo, se documentează în Sudul Moldovei o etapă târzie din evoluția triburilor neolitice din această regiune. În cazul că se poate stabili o legătură între resturile de locuire dela Foltești și Stoicani și mormintele de pe Cetățuia dela Stoicani, s'ar confirma caracterul de semistabilitate al unor triburi dela sfârșitul Neoliticului din această regiune, caracterizate din punctul de vedere al ritului funerar prin înmormântările cu ocru¹⁾. Amintim, că pe teritoriul U.R.S.S., în regiunea Usatovo, se cunosc așezări ale triburilor, caracterizate tot prin înmormântările cu ocru din movile.

După o sugestie a Prof. Nestor, se pare că ceramica descoperită recent la Foltești prezintă legături cu ultima fază a ceramicii de tip

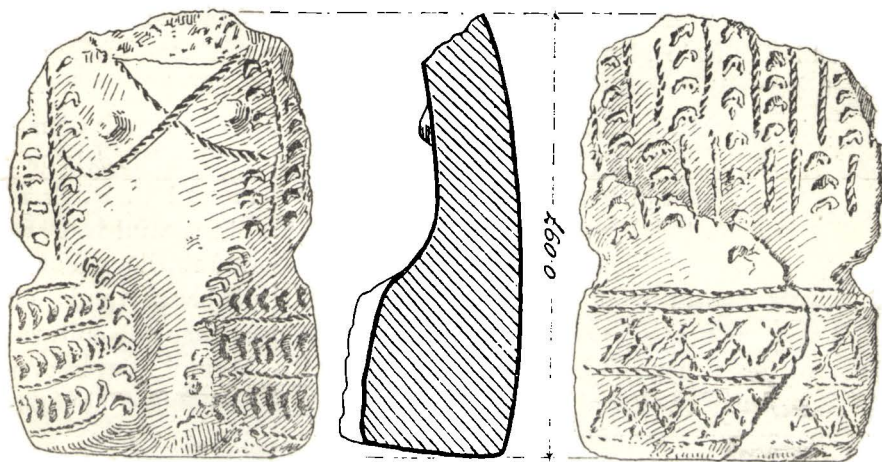

Fig. 3
Stoicani — Figură de lut ars.

Gumelnița denumită Gumelnița D, care se întâlnește în ultimele depuneri arheologice din unele așezări neolitice de tip Gumelnița din Muntenia²⁾. Deci, prin aceasta s'ar putea explica eventual origi-

¹⁾ S. A. Tocarev în recenzia din *Sovietscaia Etnografia*, Nr. 1, 1949, p. 244, asupra părții a 2-a din *Istoria societății primitive* a lui V. I. Ravdonicas din 1947, a criticat termenii de «popor nomad semistabilizat», folosiți de autor și a arătat că nu este de acord cu succesiunea indicată de el, după care creșterea de vite legată de herghelii mari este mai veche decât de creșterea de vite practică de popoarele semistabile, deoarece în literatura etnografică sovietică predomină tocmai părerea contrară.

²⁾ Pentru faza Gumelnița D, cf. I. Nestor, *Zur Stellung Cernavoda's in der rumänischen Jungsteinzeit*; extras din Schuchhardt-Festschrift, Berlin 1940, p. 19.

nea acestui element străin de caracter nebandceramic dela sfârșitul Neoliticului din Muntenia.

Avându-se în vedere, pe de o parte, legăturile dintre ceramica de tip Usatovo dela Foltești și Stoicani și ceramica de tip Gumelnița D, din Muntenia, iar pe de altă parte posibilitatea ca înmormântările cu ocră dela Stoicani să se poată pune în legătură cu așezarea de tip Usatovo dela Foltești și cu urmele de locuire de același tip dela Stoicani, nu este exclus ca prin cercetările viitoare să se poată determina eventual și legăturile dintre resturile de locuire Gumelnița D, cu unele din înmormântările cu ocră din movilele din Muntenia. Deci, prin aceste cercetări, s'ar putea constata dacă resturile de locuințe din faza Gumelnița D aparțin sau nu unora din triburile din Muntenia, caracterizate prin acest rit funerar. Pentru aceasta, vor trebui cercetate movilele din regiunea în care se constată prezența fazei Gumelnița D. În acest fel, s'ar constata poate pe această cale caracterul de semistabilitate al unora din triburile din grupul înmormântărilor cu ocră din movilele din regiunea de stepă a câmpiei dunărene.

Prin cercetările viitoare va trebui să se precizeze raporturile cronologice și culturale dintre înmormântările cu ocră din movilele dela noi și marele complex al înmormântărilor cu ocră din Sudul U. R. S. S.

În ce privește raporturile cu culturile neolitice din spațiul R. P. R. ca și U.R.S.S. (Ucraina), se constată că înmormântările cu ocră din acest spațiu sunt mai noi decât Neoliticul bandceramic de tip Tripolie-Cucuteni sau Gumelnița. În acest caz, aspectul cultural de caracter nebandceramic dela sfârșitul Neoliticului, care prezintă legături cu etapa Gorodsk-Usatovo, este probabil contemporan cu aceste înmormântări.

Vasele pictate și figurinele antropomorfe din etapa tripoliană târzie, descoperite în unele morminte din movilele grupului Usatovo¹⁾, ne dovedesc că în Sudul U. R. S. S. triburile mormintelor cu ocră au asimilat unele elemente de caracter bandceramic, din cultura Tripolie. Aceasta se datorește contactului dintre triburile mai mult sau mai puțin nomade, caracterizate prin înmormântările cu ocră din movile și triburile sedentare aparținând culturii Tripolie. Nu este exclus, ca acest contact să fi existat atât în Moldova și câmpia Munteniei, unde se întâlnesc fazele târzii ale culturilor Cucuteni și Gumelnița, cât și în alte regiuni dela noi, în care pot fi documentate triburile cu morminte cu ocră din movile.

¹⁾ Ibid. De ex. la Usatovo, Slobotca-Romanovca, Serizlievca, etc.

Din punctul de vedere al evoluției cultural-istorice din Neolitic, Moldova, prin poziția ei geografică, a venit în contact mai curând cu mișcările pornite din Sudul U. R. S. S., atât din Neolitic, cât și de la sfârșitul Neoliticului. În Neolitic au pătruns aici, la începutul fazei Cucuteni B și nu la sfârșitul ei, cum s'a crezut mai de mult, primele infiltrații ale grupei nebandceramice, caracterizate mai ales prin ceramica decorată cu pieptenele, cunoscută sub numele de Cucuteni C¹⁾. După Prof. I. Nestor, pătrunderea acestui element străin a provocat pe de o parte întărirea unora din așezările din faza Cucuteni A, iar pe de altă parte trecerea de la Cucuteni A la Cucuteni B²⁾. Mai târziu, în epoca de tranziție de la Neolitic la Bronz, a pătruns în regiunile noastre al doilea val originar din Sudul U.R.S.S., documentat prin înmormântările cu ocră din movile. Odată cu acest val, se introduc la noi și formele de vase tipice decorate cu șnurul. Deci șnurceramica din regiunile noastre este originară din Sudul U. R. S. S.³⁾. Până în prezent, această specie ceramică se întâlnește la noi numai în câteva morminte cu ocră din SE Munteniei, anume în tumulii de la Gurbănești (jud. Ilfov) și Ploești-Triaj.

Nu este deloc exclus, ca prin cercetările viitoare, să se găsească asemenea vase și în unele morminte cu ocră din movilele din Moldova. Există, de pe acum, unele indicii. Astfel, cu prilejul săpăturilor recente dintr'o movilă de la Glăvăneștii-Vechi, s'a descoperit un vas nedecorat, a cărui formă se apropie mult de aceea a vaselor din grupa decorată cu șnurul.

*

* *

Din punctul de vedere al evoluției societății primitive, mormintele cu ocră sunt cuprinse în treapta mijlocie a barbariei în periodizarea lui Morgan și Engels. Pe teritoriul R. P. R., treapta aceasta, după ultima periodizare, corespunde Neoliticului și Bronzului timpuriu și mijlociu din clasificarea arheologică⁴⁾.

Cercetătorii sovietici au arătat cum se reflectă în descoperirile arheologice din movile anumite caracteristici ale treptei mijlocii a

¹⁾ Cf. Vladimir Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian (dép. de Neamț) Moldavie; fouilles des années 1936, 1938 et 1940* în *Dacia*, IX—X, 1611-1944, p. 110.

²⁾ I. Nestor, *Curs de preistorie*, ținut la Facultatea de Filosofie și Litere din București în anul școlar 1944/1945 (ms. inedit).

³⁾ *Ibid.*

⁴⁾ Pentru introducerea Neoliticului pe treapta mijlocie a barbariei din periodizarea lui Morgan și Engels, vezi recenziile lui S. V. Kiseleff din *Scurte dări de seamă* (*Kratkoe Soobschenie*) 28, 1949, p. 117 sqq., asupra părții a 2-a din *Istoria societății primitive* a lui V. I. Ravnonicas.

barbariei¹⁾. Astfel, în cultura triburilor, cunoscută mai ales prin mormintele din movile și mai puțin prin așezări, se reflectă prima mare diviziune socială a muncii: despărțirea triburilor crescătorilor de vite din masa celorlalți barbari. Din inventarul acestei culturi, rezultă că unele din triburile acestea, în afară de creșterea vitelor, se mai ocupau cu vânatul și într'o măsură mai mică, chiar cu agricultura. Forma predominantă a producției o constituia creșterea vitelor.

În privința mormintelor duble, s'a arătat recent în U. R. S. S. că ele dovedesc începuturile raporturilor patriarhale, care se opun relațiilor vechi matriarhale²⁾. Asemenea morminte duble, din epoca dela sfârșitul Neoliticului până la epoca Bronzului, s'au descoperit și la noi, atât în Sudul Moldovei, la Stoicani (jud. Covurlui), cât și în SE Munteniei, la Ploești-Triaj.

Marea răspândire a movilelor în regiunile de stepă, ca și caracterul temporar al așezărilor cunoscute, s'a explicat prin mobilitatea acestor triburi, prin tendința continuă de deplasare către regiunile cu pășuni mai bune și mai bogate în animale sălbatice pentru vânat³⁾.

În legătură cu această mare mobilitate se poate explica spiritul războinic, caracteristic triburilor de crescători de vite din această vreme, care este documentat prin armele descoperite în inventarul unora din morminte⁴⁾. În ce privește Moldova, s'a descoperit într'un mormânt de pe Cetățuia dela Stoicani un topor fragmentar din piatră. De asemenea, credem că acest spirit războinic se poate deduce și din prezența acestor triburi în apropierea așezărilor de agricultori stabili și crescători de vite din faza Cucuteni B, atât la Glăvăneștii-Vechi, cât și la Bogonos. Din acest punct de vedere, nu este exclus ca această fază a culturii Cucuteni din Moldova să fi fost afectată într'o măsură de mișcările triburilor cu morminte cu ocră, pătrunse aici din Sudul U. R. S. S.

Prin cercetările viitoare va trebui să se urmărească dezvoltarea interioară a triburilor locale din Moldova dela sfârșitul culturii Cucuteni și până la apariția culturii Monteoru din epoca Bronzului. În prezent cunoaștem ceva mai bine în Moldova pentru această vreme de tranziție, triburile caracterizate, în ceea ce privește ritul funerar, prin înmormântările cu ocră, din movile.

1) Vezi V. I. Ravdonicas, op. cit., ca. *Reflecția patriarhatului în monumentele arheologice*, p. 326 sqq.; T. S. Passek, op. cit., p. 199 etc.

2) S. V. Kissel'f, op. cit., p. 121 sq.

3) V. I. Ravdonicas, op. cit., p. 327.

4) Ibid.

Este posibil, ca triburile din faza târzie neolitică de aspect nebandceramic din Moldova, care în această vreme au venit probabil în contact cu triburile mormintelor cu ocru, să aibă legături genetice cu triburile locale neo-eneolitice. În acest caz, va trebui să se cerceteze economia de bază a acestor triburi locale din faza târzie neolitică și să se explice transformările culturii lor materiale.

Cronologia triburilor cu morminte cu ocru din Moldova se va lămuri numai după ce se vor intensifica cercetările arheologice din movile. Tot atunci se va preciza și poziția cronologică a acestor descoperiri față de complexul înmormântărilor cu ocru din Sudul U.R.S.S. Până atunci, în ceea ce privește Moldova, este prematur să se facă împărțiri cronologice, mai ales după sistemul de construcție al mormintelor. Din acest punct de vedere, lipsa resturilor din construcție de lemn din mormintele dela Stoicani, nu poate constitui un argument pentru o vechime mai mare a acestor morminte față de mormintele cu ocru din Nordul Moldovei, dela Glăvăneștii-Vechi și Stoicani, în care s'au găsit asemenea resturi, deoarece, după cum s'a arătat mai sus, se cunosc cazuri, în care mormintele cu ocru din regiuni diferite, deși se deosebesc după sistemul de construcție, totuși, după inventar sunt contemporane.
